

Možnost in nujnost kritičnega intelektualca: k prevodoma Bourdieuja in Wacquanta

POVZETEK: V kratkem uvodniku v tematiko o dekonstrukciji neoliberalizma kot nove ideologije, ki različnim produkcijskim poljem podtika svoj lasten tržni kriterij, avtorica opozarja na temeljno vlogo kritičnega intelektualca. Aktivne intervencije niso postranska in neobvezna dejavnost raziskovalcev, temveč so šele predpogoj za demokracijo in s tem za ohranitev avtonomij posameznih družbenih polj. Ob tem avtorica lapidarno oriše intelektualni poti in nekatere trajektorije dveh pomembnih kritičnih mislecev druge polovice 20. stoletja, Pierra Bourdieuja in njegovega mlajšega sodelavca in kolega Loïca Wacquanta. Uvodniku sta priložena kratka življenjepisa in izbor iz bibliografij.

KLJUČNE BESEDE: kritični intelektualec, demokracija, ideologija, Pierre Bourdieu, Loïc Wacquant

»To, kar zagovarjam, sta možnost in nujnost kritičnega intelektualca«, kajti brez njega in brez močnega toka »kritične nasprotne–oblasti ni resnične demokracije«, je 25. januarja leta 1992 zapisal Pierre Bourdieu v francoskem časopisu *Le Monde*. Vendar je *dejansko biti* kritični intelektualec izjemno zahteven angažma; ne gre za nekoga, ki sem ter tja ali v ritmu izhajanja medijev spusti v eter kako »tehtno misel«, še manj za tistega, ki se medijskemu diskurzu prilagaja s pomočjo »zavestnih ali nezavednih oblik samocenzure« (Bourdieu 1996, slov. 2001: 13). Bourdieuju ni do »institucije teorije, ki je ločeno, vase zaprto in samonanašajoče se območje diskurza«, ni mu do teor(et)iziranja, ki bi »bilo neodvisno od vsake empirije in ki bi se posvečalo neskončnemu prerazporejanju konceptov« (Bourdieu in Wacquant 1996: 30, Štrajn 2003: 276). Narobe: ravno proti taki »drži«, proti takim psevdo–kritičnim intelektualcev se je Bourdieu v prvi vrsti boril. »Če sploh nisem prizanesljiv do »neodgovornih« intelektualcev, potem bi rad bil še manj do tistih »intelektualnih« odgovornih, polimorfnih poligrafov, ki svojo letno dostavo znesejo med dvema upravnima svetoma, tremi tiskovnimi koktajli in nekaj nastopi na televiziji«, pravi Bourdieu (1998a: 16). In ta boj, ki izhaja iz globokega zavedanja družbene razsežnosti vseh človeških akcij – in v tem je Bourdieu neposreden dedič Durkheimove misli – se nadaljuje, četudi velike figure, ki je z veliko pretanjenosti in vitalnosti vzdrževala za sleherno polje produkcije tako zelo potrebno simbolno in etično ravnovesje v znanosti, ni več.

Pierre Bourdieu je sicer diplomiral iz filozofije, vendar je vse življenje posvetil rehabilitaciji oz. rekonstituciji polja sociologije, ki je – kakor zapiše Loïc Wacquant v enem od svojih člankov *in memoriam* Pierru Bourdieuju – »po smrti Émila Durkheima padlo v pomanjkanje in ravnodušnost« (Wacquant 2002b). Za Bourdieujem ostaja polje sociologije restrukturirano in tako pomlajeno kakor le malokatera znanstvena disciplina v tem stoletju. In ne le to: v procesu transformacije so novi sociološki koncepti, invencija novih empiričnih objektov in nova mentalna orodja, ki jih je Pierre Bourdieu pripeljal v znanost, vplivali tudi na oblikovanje okoliških polj in disciplin (od antropologije, zgodovine, lingvistike pa do študijev spolov, geografije, umetnostne zgodovine idr.). Bistvena pridobitev nove konceptualizacije (obujene iz istih zastavitev, kakor pri Durkheimu) je ta, da so koncepti relacijski, odprti za lucidne kritike in niso tog zbir »fiksni propozicij in sholastičnih receptov«, temveč prej »*pribor*, ustvarjen z *raziskovanjem in za raziskovanje*« (Wacquant 2001a in 2002b). Temu primerno je organizirana tudi Bourdieujeva argumentacija: mrežna je in razvejana, sega na različna družbena polja, ne da bi pri tem izgubila na ostrini in zahtevnosti.

Prav v času, ko je Bourdieu na vrhuncu svojih moči prenavljal sociologijo, tedaj še »znanost–pario« (Wacquant, *ibidem*), je vanjo stopil in se tej avanturi s podobnim libidom pridružil tudi Loïc Wacquant. Takole opisuje njuno srečanje sam (Wacquant 2001a):

»Pierra Bourdieja sem srečal naključno, novembra 1980. V tem času sem bil študent prvega letnika industrijske ekonomije na *École des hautes études commerciales* (HEC), francoski vrhunski podjetniški šoli. Študij me je razočaral in dolgočasil in tipal sem za nečim intelektualno angažiranim. Prijatelj me je vzel s seboj na predavanje, ki ga je imel Bourdieu o »Vprašanjih politike« - ob objavi *Le Sens pratique* - na *Ecole Polytechnique* pri Parizu (dotlej sem prebral le *Les héritiers* ŠBourdieu in Passeron 1979Č in sem tako imel le ohlapno pojmovanje o tem, kdo je Bourdieu in kaj namerava). Govorjenje je name naredilo vtis in bil sem vznemirjen, četudi – odkrito povedano – polovice sploh nisem razumel! A razumel sem ravno dovolj, da sem dojel, da je bilo izrečeno nekaj novega in pomembnega, nekaj, kar zasluži nadaljnje raziskovanje. In tako sem postaval s skupino študentov, ki je Bourdieja stisnila v kot po koncu dogodka. Šli smo v bližnjo kavarno in se spustili v diskusijo o bližajočih se volitvah – to je bilo maja 1981, nekaj mesecev pred predsedniškimi volitvami, ki so na oblast pripeljale Mitterranda in Socialistično stranko. Tam je Bourdieu, do štirih zjutraj, razčlenjeval francosko politiko in družbo s kirurško ostrino, razparal je družbeni sistem in razstavil njegovo drobovino na način, za katerega si nikoli ne bi mislil, da je mogoč. Takoj sem bil prevzet: pomislil sem, če gre v sociologiji za to, potem je to tisto, kar hočem delati.«

Wacquantova nadaljnja znanstvena pot se v različnih segmentih prepleta z Bourdieujevo. Bourdieu ga spodbuja pri raziskovalnem delu na Novi Kaledoniji, kjer Wacquant preučuje kolonialni sistem (in znotraj njega izobraževalnega), pomaga mu pri prvih objavah v *Actes de la recherche en sciences sociales* in ga leta 1986 celo obišče v čikaškem *black gym*, boksarskem ringu. Izzid tega tesnega sodelovanja in številnih debat je tudi knjiga, *An Invitation to Reflexive Sociology* (1992), ki je pravzaprav nekakšen reflektiran, dialoški abecednik Bourdieujevih pojmov, konceptov in spoznanj. Delo je nastalo skozi dialog z Bourdieujem, Wacquantom in študenti v seminarju podiplomskih študentov na University of Chicago. Knjiga danes velja za temeljno uvodno delo v Bourdieujevo konceptualizacijo v angleščini: med drugim ponazarja razmerja notranje povezanosti in

odvisnosti med koncepti, govori o povezavah posameznih segmentov različnih raziskav in del ipd.

Eden od zadnjih projektov je Loïca Wacquanta za več let prostovoljno »priklenil« na boksarski ring v čikaškem getu sošeske Woodlawn, ki ga sam imenuje »okno v geto«. Podnevi je boksal in se družil s svojimi »terenskimi objekti«, ponoči zapisoval, sestavljal, skiciral, povezoval spoznanja. Rezultat te »intenzivne potopitve, tega opazovanja z udeležbo, prek katere je postal del fenomena, da bi ga analiziral in razčlenil« (Wacquant 2001a), je knjiga *Corps et âme* (v angleškem prevodu: *Body and Soul*, izide letos). To je študija družbene produkcije boksarskega habitusa v specifičnem okolju kot »seta, skozi tiho pedagogiko kolektivno zbranih dispozicij, ki transformirajo totalnost boksarskega bitja s tem, da ga iztrgajo iz njegovega posvetnega sveta in ga porinejo v distinktiven, senzualen, moralen in praktičen kozmos, podoben »meniškemu«, ki ga zapelje, da se prenovi in doseže (moško) čast s tem, ko se podvrže asketskemu pravilom svoje obrti« (Wacquant 2001a). Kakor Bourdieu, tudi Wacquant sledi zavestnim prizadevanjem po preseganju hiata med »sholastično vednostjo« in »logiko prakse oz. praktičnim čutom«, pri čemer samo telo – kot »dispozicija in hkrati ekspozicija«, ki se odpira svetu – postane »analoški operator prakse v analizi razširjene sekvence situiranih strategij« (*Ibidem*).

Nemara še tole, nič manj pomembno spoznanje. Pierre Bourdieu »ni zakotil učencev«, pravi v enem od intervjujev Loïc Wacquant, »saj znanost ni religija in njene inovativne figure niso voditelji sekt«, kakršne srečujemo na političnih in kozmetiziranih »intelektualnih« srečanjih, »ampak sodelavce na projektu kritične in reflektivne znanosti« (Wacquant 2001a), ki bo – drzimo si upati – sčasoma uspela prodreti tudi v Slovenijo in ustvariti širšo bazo ter z njo normalizirane družbene pogoje za kritično misel tudi v lokalnem okolju. Bistveni predpogoj, da bi kaj takega sploh bilo mogoče, pa je branje kritičnih tekstov in njihova javna in neposredna refleksija, ki ne deluje manipulativno in ne prepoznava objektov in družbenih fenomenov le tam, kjer na noben način ne morejo ogroziti ali »učinkovati na prepoznavalca«, ampak *hic et nunc* tam, kjer *realno* in *dejansko* so. Teksti Pierra Bourdieuja in Loïca Wacquanta nam zagotovo dajejo nepogrešljive opore v tej smeri.

Uvodniku prilagamo kratka življenjepisa in izvlečka iz bibliografij obeh avtorjev člankov, objavljenih v nadaljevanju tematskega sklopa *Dekonstrukcija neoliberalizma*. Pri Pierru Bourdieuju navajamo zgolj dopolnjeno listo slovenskih prevodov (osnova je seznam v članku: Štrajn 2003: 283), saj je izčrpna bibliografija že dostopna tudi slovenskemu bralcu. Loïca Wacquanta pa v slovenščini predstavljamo prvič, pri čemer dodajamo prevod samopredstavitve z njegove spletne strani.

Pierre Bourdieu (1930–2002) je eden najbolj profiliranih in inovativnih francoskih sociologov in raziskovalcev druge polovice 20. stoletja. Rodil se je 1. avgusta 1930 v Denguinu v Visokih Pirenejih, umrl pa je v Parizu 23. januarja 2002 za pljučnim rakom. Srednjo šolo je končal na liceju Louis-le-Grand v Parizu, na École normale supérieure pa je končal še študij filozofije. Nekaj časa je bil zaposlen kot učitelj na liceju v Moulinsu, potem asistent na Sorboni in *maitre de conférence* na Faculté des lettres v Lillu. Ko je leta 1964 nastopil kot predavatelj na prestižni École pratique des hautes études, so ga imeli za enega najbriljantnejših in najbolj talentiranih profesorjev.

Bil je direktor Centra za sociologijo izobraževanja in kulture (pri École des hautes études en sciences sociales – Centre National de la Recherche Scientifique, krajše: EHESS–CNRS), urednik zbirke »Le sens commun« pri založbi Minuit, direktor Centra za evropsko sociologijo skupne ustanove Collège de France in EHESS, glavni urednik revije *Actes de la recherche en sciences sociales* (krajše: ARSS) in mednarodne knjižne revije *Liber* (ki je nekaj časa izhajala kot priloga ARSS). Poleg številnih nagrad, odlikovanj in častnih doktoratov (precej jih je tudi zavrnil), je bil tudi član Ameriške akademije umetnosti in znanosti, član Znanstvenega sveta Inštituta Magreb–Evropa in Znanstvenega sveta Inštituta Maxa Plancka za raziskovanje izobraževanja.

V izkušnjsko bogatem in intelektualno polnem življenju je nastala obsežna znanstvena produkcija, ki je ni lahko premeriti, saj preči domala vsa pomembnejša polja družbenega življenja. Zapustil je 40 knjig in okoli 400 člankov (prevedenih v ducat jezikov). To je opus, ki bo nedvomno še dolgo zaposloval intelektualce, tako tiste, ki vstopa v njegova dela – ki je, mimogrede, izredno zahteven, saj terja izredno široko poznavanje družbenih gibanj, intelektualnih tokov in človeških praks (od simbolnih do konkretnih in empiričnih) – zaradi različnih razlogov ne najdejo, kakor tiste, ki se opirajo in vstopajo v dialog z njegovimi znanstvenimi dognanji in elaboracijami.

V zadnjih letih življenja, od leta 1995 naprej, se je začel z veliko vnemo in energijo posvečati kritičnem angažmaju v javnosti, ki ga je na več mestih reflektiral in komentiral. Ob tem nekje zapiše (Bourdieu 1998a): »Mislim, da bi vsi lahko veliko pridobili, če bi se logika intelektualnega življenja, logika argumentacije in zavračanja, raztegnila na javno življenje. Danes se na intelektualno življenje pogosto razširjajo predvsem logika politike, logika ovajanja in obrekovanja in logika »sloganizacije« ter falsifikacije nasprotnikovega mišljenja. Dobro bi bilo, ko bi »ustvarjalci« lahko izpolnili svojo funkcijo javne službe in včasih javne blaginje.«

Slovenskih prevodov del Pierra Bourdieuja je zaenkrat malo, kar je bržčas precej natančen barometer mesta angažiranega kritičnega intelektualca v slovenski družbi. Med njimi pa je vendarle tudi integralno delo, *Praktični čut* (I in II), ki je izšlo v lanskem letu pri zbirki *Studia humanitatis* v prevodu Jelke Kernev Štrajn, tako da je z njim v slovensko sociologijo vstopil tudi konceptualni aparat (koncepti kot so: polje, habitus, simbolni kapital, dejavnik oz. agens, doksa, reprodukcija, praktični čut, objektivacija, subjektivacija, znanstvena refleksija itd.), ki je za resnega študenta in raziskovalca družbenih fenomenov nepogrešljiv.

Prevodi Pierra Bourdieuja v slovenščino:

- Bourdieu, Pierre in Günter Grass: Civilizirajte naposled kapitalizem!. *Delo*, letn. 41, št. 288, 11. december 1999: 36.
- Bourdieu, Pierre: Oder in njegove kulise: prvi del (prevod Matej Leskovar). *Tretji dan*, letn. 29, št. 9, oktober 2000: 104–110.
- Zgodovinska geneza čiste estetike (prevod iz angleščine Barbara Galle in Alenka Hladnik). *Filozofija na maturi*, št. 1–2. Ljubljana, 2000, 45–54.
- Na televiziji (prevod Agata Šega). Ljubljana: Krt, 2001.
- Odgovornost intelektualcev (prevod Vlado Kotnik). *Monitor ISH*, vol. IV, no. 1–4, december 2002: 295–296.

- Razmišljanja Nefrancoza (prevod Vlado Kotnik). *Monitor ISH*, vol. IV, no. 1–4, december 2002: 296–298.
- Bistvo neoliberalizma. Ta uresničuječa se utopija neomejene eksploatacije (prevod Vlado Kotnik). *Monitor ISH*, vol. IV, no. 1–4, december 2002: 299–304.
- Politika globalizacije (prevod Vlado Kotnik). *Monitor ISH*, vol. IV, no. 1–4, december 2002: 304–307.
- Pogovor med Pierrom Bourdieujem in Jacquesom Derridajem (prevod Vlado Kotnik). *Monitor ISH*, vol. IV, no. 1–4, december 2002: 310–312.

Objave, predvidene v kratkem:

- Znanost o znanosti in reflektivnost (prevod Drago B. Rotar; original: Science de la science et réflexivité. Pariz: Raisons d’agir; izide pri Liberalni akademiji v Ljubljani).
- Leva in desna roka države* (prevod Taja Kramberger; original: La main gauche et la main droite de l’État. *Contre-feux. Propos pour servir à la résistance contre l’invasion néo-libérale*. Pariz: Raisons d’agir, 1998: 9–17).
- Kultura je v nevarnosti* (prevod Drago B. Rotar; original: La culture est en danger. *Contre-feux. Pour un mouvement social européen*. Pariz: Raisons d’agir, 2001: 75–91).
- Internacionala intelektualcev* (prevod Vlado Kotnik; original: Die Internationale der Intellektuellen (nem. prev. J. Ohnacker). *Berliner Zeitung*, 134, 10. junij 2000: 4. Tudi na spletni strani http://www.BerlinOnline.de/wissen/berliner_zeitung/archiv/2000/0610/magazin/0004/index.html)

Za obsežnejši pregled življenja in dela Pierra Bourdieuja, skupaj s priloženo bibliografijo, glej Štrajn (2002), tudi cikel »Pierre Bourdieu – in memoriam« (1930–2002) v *Monitor ISH*, vol. IV, no. 1–4: 293–294 (zbral Vlado Kotnik) in spletno stran Hyper Bourdieu (<http://iwp.uni-linz.ac.at/1xe/sektktf/bb/HyperBourdieu.html>).

Loïc Wacquant je profesor sociologije in raziskovalec na Earl Warren Legal Institute, Berkeley, University of California, kjer sodeluje tudi pri Programu medicinske antropologije in s Centrom za urbano etnografijo, in raziskovalec na Evropskem Centru za sociologijo, Collège de France.

Rodi se in odrasča v Južni Franciji, izobražuje se v Montpellieru, Parizu in Chicagu, kjer diplomira iz industrijske ekonomike in doktorira iz sociologije, vmes pa raziskovalno deluje na ju, nopolitiškem otočju Nova Kaledonija. Raziskovalno področje: primerjalna urbana neenakost in marginalnost, etnorasna dominacija, zaporniške institucije in penalna politika kot instrumenti za upravljanje brezpravnih in brezčastnih skupin, nasilje in telo, politika razuma ter klasična in sodobna družbena teorija. V preteklosti je bil član Society of Fellows na Harvardski univerzi, MacArthur Foundation, gostujoči profesor v Los Angelesu, Rio de Janeiru, Parizu in New York Cityju, in vabljen član Russel Sage Foundation, Wissenschaftskolleg zu Berlin in Center for Advanced Studies in the Behavioral Sciences.

Je avtor številnih strokovnih člankov v socioloških, antropoloških, kriminoloških, filozofskih revijah in revijah s področij socialne politike, urbanih in kulturnih študij, prevedenih v mnoge jezike. Med njegovimi knjigami so *Invitation to Reflexive Sociol-*

ogy (1992, s Pierrom Bourdieujem, prevedena v 18 jezikov), *Prisons de la misère/Prisons of Poverty* (1999, prevedena v 13 jezikov), *Corps et âme: carnets ethnographiques d'un apprenti boxeur/Body and Soul: Ethnographic Notebooks of an Apprentice Boxer* (2000, prevedena v 7 jezikov). *Los Parias Urbanos* (2001), *Punir les Pauvres* (2002) in *Deadly Symbiosis: Race and the Rise of Neoliberal Penalty* (pred izdajo pri Polity Press konec 2003, prevedena v 4 jezike).

Izvajal je terensko delo na kolonialnem otočju Nove Kaledonije, v južnem predelu Chicaga in v ječah velikih mest Združenih držav, Francije in Brazilije. Deloval je kot svetovalec za probleme urbane revščine, nasilja, etničnosti in zločina centralnim in lokalnim vladam, sindikatom in sodiščem v Franciji, Argentini, Braziliji, Norveški, Švedski in OECD-ju. Je soustanovitelj in sourednik mednarodne interdisciplinarne revije *Ethnography*, direktor nove knjige zbirke „Practice and Symbolic Power“, ki jo izdaja Verso (z W. W. Nortonom iz ZDA), in redni dopisnik *Le Monde Diplomatique*.

Nedavno je končal antologijo o najbolj znanem nečaku družboslovja, „*Marcel Mauss on Belief, Exchange, and Social Transformation*“ (pred izdajo pri University of Chicago Press), posebno tematsko številko *Ethnography* (Dissecting the Prison, vol. 3., no. 4, december 2002) in angleški prevod svoje prve knjige o boricih za nagrade, *Body and Soul* (pred izdajo, oktobra 2003, pri Oxford University Press). Trenutno se ukvarja s temo *The Passion of the Pugilist*, analizo dialektike med željo in dominacijo, s katero želi uvesti pojem „mesene sociologije“ (ang. carnal sociology). Ravno tako pripravlja anti-čitanko o delih Pierra Bourdieuja (s katerim je tesno sodeloval več kakor desetletje), z naslovom *Practice, Power, Knowledge: The essential Bourdieu*; zaključuje pisanje etnografije življenjskih strategij in o „institucionalnem stretchingu“ južnega predela Chicaga, *In the Zone: Making Do in the Dark Ghetto at Century's End*. Njegov naslednji projekt je primerjalna zgodovinska sociologija oblik in mehanizmov rasne dominacije, z začasnim naslovom *Peculiar Institutions*.

(prevod Loïca Wacquanta Tina Kramberger; vir:
<http://sociology.berkeley.edu/faculty/wacquant/>)

Opomba

* Z asteriskom označeni članki bodo objavljeni v večjezičnem zborniku EVIDENCE – Trajektoriji inetelektualne odgovornosti/ ÉVIDENCES – Les trajectoires de la responsabilité intellectuelle/ EVIDENCES – Trajectories of Intellectual Responsibility, ki naj bi izšel pri zbirki Scripta, Študentske založbe v Ljubljani.

Literatura

Bourdieu, Pierre

– (1996): Sur la télévision. Pariz: Éditions Raisons d'agir (v slovenskem prevodu Agate Šega, Na televiziji. Ljubljana: Krtina–Krt, 2001).

– (1998a): Contre-feux. Propos pour servir à la résistance contre l'invasion néo-libérale. Pariz: Raisons d'agir.

- Bourdieu, Pierre in Wacquant, Loïc (1996): *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge–Oxford: Polity Press (1. izdaja pri University of Chicago Press, Chicago, 1992).
- Štrajn, Darko (2002): Refleksivna sociologija Pierra Bourdieuja (spremnna beseda), v Pierre Bourdieu, *Praktični čut I in II* (v slovenskem prevodu Jelke Kernev Štrajn). Ljubljana: *Studia humanitatis*: 249–279.
- Wacquant, Loïc (2001a): Taking Bourdieu Into the Field (odlomki dialoga z Ivanom Deyanovom). *KX Magazine*, pomlad 2001. Sofija.
- (2002a): The Sociological Life of Pierre Bourdieu. *International Sociology*, letn. 17, št. 4, december 2002: 549–556.
- (2002b): An Inventive and Iconoclastic Scientist (tekst je bil objavljen neposredno po Bourdieujevi smrti in objavljen v različnih publikacijah v Ameriki; cf. po spletni strani <http://sociology.berkeley.edu/faculty/wacquant/>)

Avtoričin naslov:

Taja Kramberger, asistentka za zgodovinsko antropologijo na
ISH - Fakulteti za podiplomski humanistični študij
Elektronska pošta: taja.kramberger@guest.ames.si